

Silvano Bolčić
Univerzitet u Beogradu,
Filozofski fakultet

Originalni naučni rad
Primljeno: 26.10.2019.
UDK 316.323(497.1-89)
316.422.4/.6(497.1-89)

DOI: <https://doi.org/10.2298/SOC19S1758B>

USPEŠNO DRUŠTVO I PRIMENJENA SOCIOLOGIJA

Successful Society and Applied Sociology

APSTRAKT: Današnje društvo Srbije, ali i ostala post-jugoslovenska društva (sa izuzetkom društva Slovenije), ne mogu se kvalifikovati kao uspešna društva. Njihova su perzistirajuća obeležja da već tri decenije ne uspevaju dostići nivo društvenog proizvoda po stanovniku iz vremena kada su ta društva funkcionisala kao republike u sastavu Jugoslavije. Ova društva imaju značajno i kontinuirano, privremeno i trajno, iseljavanje stanovništva i, posebno, iseljavanje najkvalitetnijih segmenata radne snage. U njima dominiraju neuspešne političke, ekonomske i kulturne elite koje ne uspevaju ostvarivati javne politike u funkciji približavanja ovih društava modernim uspešnim društvima.

U radu se daju bliža određenja svojstava uspešnih društava. Polazni kriterij uspešnosti društva smatra se izrazito poistovećivanje izrazite većine članova sa institucionalno datim društvom. Pored ovog kriterija izdvojeno je više dodatnih kriterija društvene uspešnosti. Dati su i izvesni empirijski nalazi koju konkretizuje iznesene ocene o društvenoj uspešnosti pojedinih post-jugoslovenskih društava. Analiziraju se bitne okolnosti koje uslovljavaju nastajanje i perzistiranje neuspešnih javnih politika, s posebnim osvrtom na sadašnje društvo Srbije. Poseban značaj ima analiza sistema svojinskih odnosa, kao i analiza sistema društvene promocije, koji bitno određuju društvene procese koji vode u pravcu uspešnosti, ili neuspešnosti javnih politika. Naglašen je i veliki značaj, po društvenu uspešnost post-jugoslovenskih društava, trenda "etnonacionalizacije" ovih društava. U radu se pominju neke relevantne sociološke analize koje nosioci javnih politika nisu bili spremni uvažiti i kad su te analize njima bile izričito dostupne.

Jedan od razloga perzistirajuće neuspešnosti ovih društava jeste i ignorisanje naučnih saznanja koja nude društvene nauke, svakako i sociologija, od strane posjednika moći (institucionalnih i vaninstitucionalnih) u oblikovanju i realizovanju javnih politika. U radu se, fragmentarno, analizira i sadašnje stanje u primenjenoj sociologiji u pojedinim post-jugoslovenskim društvima.

KLJUČNE REČI: uspešno društvo, determinante društvene uspešnosti, društvena kriza, raspad Jugoslavije, post-jugoslovenska društva, društvo Srbije, javne politike, primenjena sociologija

ABSTRACT: *Contemporary Serbian society, as well as other post-Yugoslav societies (excluding Slovenia) could not be classified as successful societies. For three decades, incapacity to achieve the level of the GDP per capita comparable to their situation in the 1989. is the persisting feature of these societies. These societies are characterized by a considerable and persisting emigration of their population, especially, of the emigration of their most valuable segments of their labor force. These are societies in which dominate unsuccessful political, economic and cultural elites, incapable of providing appropriate public policies which would lead these societies closer to the modern successful societies.*

Essential features of successful societies are being discussed. Outstanding identification of the great majority of citizens with the institutionally established society is considered as the essential feature of a successful society. Several other important features of societal successfulness are also considered. There are given some empirical findings supporting the presented assessments of the societal successfulness of the post-Yugoslav societies. Social circumstances contributing to the formation and persistence of successful public policies are being considered, with some reference to the situation in nowadays Serbia. Particular relevance for the societal successfulness is being attributed to the system of ownership relations, and to the system of social promotion. Also, it is claimed that existing problems with the persisting inefficiencies of public policies in the post-Yugoslav societies stem from the formation of these societies as "ethno-nationalized" societies.

Ignorance on the side of creators of policy measures of relevant scientific findings provided by social sciences, and sociology in particular, seem to be one of the contributing factors of the unsuccessful developments of the former Yugoslav, as well as of the existing post-Yugoslav societies. Some cases of the neglect of sociological proposals to the creators of the public policy have been described and assessed. Observations on the trends in applied sociology in the Yugoslav and post-Yugoslav societies have been mentioned. The need for the improved role of the applied sociology is being suggested.

KEY WORDS: successful society, determinants of societal successfulness, social crisis, destruction of Yugoslavia, post-Yugoslav societies, Serbian Society, public policies, applied sociology.

Uvod

Društvo je složena i osobena realnost koju nije lako kvalifikovati ni po jednoj od njegovih mogućih karakteristika. U javnim debatama često se pojedina društva kvalifikuju kao „stabilna“, ili „nestabilna“ („turbulentna“); kao „krizna“ ili „postkrizna“; kao „razvijena“, ili „nerazvijena“ (ili „društva u razvoju“); kao „bogata“ ili „siromašna“; kao „moderna“ ili „tradicionalna“; kao „industrijska“ („postindustrijska“) ili „ruralna“; kao „agresivna“ ili „miroljubiva“; kao „zapadna“, „orijentalna“, „azijska“; kao „kapitalistička“, „socijalistička“ („komunistička“) ili „postsocijalistička“; kao „društva znanja“, „informatička“ društva, „napredna“

ili „nazadna“ društva; kao „demokratska“ ili „nedemokratska“, „totalitarna“ društva; kao „građanska“, ili „etnonacionalizovana“, ili „teokratizovana“ društva; kao „otvorena“ ili „zatvorena“ društva; kao „istorijska“ ili „neistorijska društva“; kao „društva budućnosti“ ili kao „društva bez budućnosti“. Ima svakako i drugih razlikovanja „ranijih“ („primitivnih“, „antičkih“, „srednjovekovnih“) kao i „savremenih“ društava.

Analizirajući dostupne preglede relevantne literature, kao i druge vidove za pretraživanje¹ termina kojim se kvalifikuju *društva*, može se uočiti da su retka označavanja društava kao „*uspešnih*“ ili „*neuspešnih*“. *Uspešnost* se kao kvalifikativ najčešće vezuje za *pojedince* a potom i za različite *kolektivne aktere*, poput političkih partija, poslovnih firmi, ili za sportske klubove i druge slične aktere koji deluju u sferi kulture, zabave i slično.

Reklo bi se da je početni problem već u tome što se *društvo* teško poima kao *akter* čije bi delovanje kao aktera bilo moguće jasno razlikovati od delovanja drugih aktera, pogotovo što neki od tih aktera (kao što je „država“, ili „vođa“ društva ili nacije) deluju, legitimno ili nelegitimno, „u ime društva“. Ne previđajući sve suštinske probleme u vezi sa „*vidljivošću*“ *delovanja društva kao aktera*, u ovom radu se nastoji pojasniti značenje izraza *uspešno društvo*. Pored preciziranja nekih od bitnih opštih svojstava društva koja govore o njegovoj uspešnosti, u radu će taj koncept biti upotrebljen i za analizu skorašnjih trendova u delovanju post-jugoslovenskih društava, svakako i današnjeg društva Srbije².

1 Jedno od mogućih načina pretraživanja jeste putem GOOGLE. Uz odrednicu „successful society“ daje se veliki broj izdvojenih stranica Interneta, ali malo je odrednica gde se izričito daju objašnjenja i odrednice u vezi sa „uspešnim društvom“. Mnoštvo je odrednica gde se imaju u vidu uspešne organizacije, uspešni preduzetnici, uspešni pojedinci, ponegde uspešne zemlje, poput Singapura (K. Mahbubani, 2017). Neke od celovitih studija, koje imaju termin „uspešno društvo“ u naslovu knjige (Lamont, M. Hall, P., 2009), razmatraju određena opšta svojstva uspešnih društava, kao što su osobenosti institucija i kulture, ali se, u ovom slučaju, uspešnost primarno sagledava iz vizure kvaliteta javnog zdravlja. U GOOGLE pretraživanju po odrednici „uspešno društvo“ navode se i ona razmatranja gde se umesto kvalifikativa „uspešno“ koristi i kvalifikativ „dobro društvo“. Od značajnih sociologa koji su pisali obimnije studije o „dobrom društvu“ svakako valja izdvojiti američkog sociologa Amitai Etzionija. Čuvena je njegova knjiga „The Active society“ (1968), kao i knjiga „The Good Society“ (2001). U ovoj uvodnoj napomeni o izučavanju svojstava „uspešnih društava“ čini se važnim skrenuti pažnju i na ona izučavanja gde su u fokusu „neuspešna društva“. Bez namere da se ponudi celovit pregled značajnih radova koji se bave „neuspešnim“ društvima, ovde se izdvajaju tek neke od tih studija: Diamond, J. (2005); Tainter, J. (2007); Asemoglu, D., Robinson, Dž. (2012). Mnoga relevantna saznanja o svojstvima uspešnih, odnosno neuspešnih društava daju se u radovima koji se bave *kvalitetom života, humanim razvojem, socijalnom uključenošću ili isključenošću*; vidi o tome, Cvejić, S., all, 2010).

2 GOOGLE pretraživanje na srpskom pod odrednicom „uspešno društvo“, iako nudi veliki broj internet strana, navodi, međutim, na zaključak da nema konkretnih razmatranja na temu opšte društvene uspešnosti. I ovde su najučestalije izdvojene stranice gde se pominju uspešni pojedinci, organizacije, ali ne i društvo kao takvo. Kvalifikativ „uspešno društvo“ u novije vreme učestalo koristi predsednica Vlade Srbije, posebno u izjavama o obrazovanju koji je na „vrhu liste prioriteta Vlade Srbije jer je danas više nego ikad obrazovanje osnova za uspešno društvo“ (navodi prema *Kurir*, 16.04.2018)

Razmatranje uspješnosti post-jugoslovenskih društava čini se legitimnim, kao i naučno i društveno relevantnim ciljem ove sociološke rasprave, obzirom na saznanja koja sugeriraju zaključak o dužepisutnoj tendenciji produžavanja *kriznih* procesa u većini ovih društava i to u svim bitnim sferama društvenog života, od ekonomije, kulture i politike³. Neuspješnost ovih društava se iskazuje u odnosu prema trendovima u njihovom geopolitičkom okruženju, kao i u odnosu prema raširenim očekivanjima građana tih društava u vremenu i nakon „rasturanja“ prethodnog *jugoslovenskog* društva. Većina tih društava ne uspeva, ni nakon gotovo tri decenije (od 1990) od uspostave novih post-jugoslovenskih društava (u granicama nekadašnjih jugoslovenskih republika) ostvarivati društveni proizvod po stanovniku kakav je zabeležen 1989.godine, kao što ne uspeva kontinuirano ostvarivati ni druge pokazatelje pozitivnog ekonomskog razvoja i višeg kvaliteta života ljudi u ovim novim društvima⁴. Imajući ovakve činjenice u vidu opravdano je analizirati *uspješnost društvenih javnih politika*, bilo da se one oblikuju i ostvaruju kao politike države ili kao politike drugih relevantnih socijalnih aktera (poslovnih firmi i njihovih asocijacija, obrazovnih, kulturnih i duhovnih institucija, aktera civilnog društva).

Složeni ciljevi ove sociološke rasprave biće u ovom radu samo delimično ispunjeni. Jer, trenutno dostupni *činjenični* dokazi o neuspješnosti javnih politika ovih novih post-jugoslovenskih društava nisu dovoljni za pouzdanu ocenu o uspješnosti, odnosno neuspješnosti ovih društava. Ostaje nedovoljno istraženo i pitanje o suštinskim *determinantama* aktualnih trendova u oblikovanju ovih društava i uočenih tendencija nedovoljne efikasnosti njihovih javnih politika.

Obzirom na sociološki pristup u ovom istraživanju, nužno je analizirati i posebnu ulogu društveno-naučnih, svakako i socioloških saznanja, u oblikovanju javnih politika. U radu će biti istaknuta određena angažovanja sociologa i sociološke profesije koja su bila usmerena na prevladavanje kriznih procesa i u bivšem jugoslovenskom društvu, kao i u oblikovanju javnih politika novo-uspostavljenih post-jugoslovenskih društava. U tom kontekstu biće dotaknuto i pitanje razvijenosti *primenjene sociologije* u bivšem jugoslovenskom društvu, kao i u današnjim post-jugoslovenskim društvima.

-
- 3 Ova konstatacija ima u vidu brojne naučne i druge osvrte na društvena dešavanja u post-jugoslovenskim društvima tokom prethodne tri decenije (videti, na primer, Lazić, M. 2011). Naravno, potrebno je još mnogo sistematičnog istraživačkog rada kojim bi se pouzdano opisali i ocenjivali domašaji tih dešavanja. U pojedinim post-jugoslovenskim društvima domašaji ovih društvenih dešavanja bili su različiti, negde povoljniji, negde manje povoljni (vidi, Gligorov, V., 2017). Nesporno je da su protekle tri decenije bile u znaku mnogih promena u politici, ekonomiji, kulturi. Po ocenama onih koji su na vlasti, ova su društva krenula u diskontinuitet u odnosu na krizno razdoblje koje je rezultiralo u raspadu jugoslovenske države i jugoslovenskog društva. Među „običnim“ građanima mnogo je onih koji ocenjuju da i dalje žive u društvu koje je u krizi, u društvu u kome opstaju društvene okolnosti u kojima se teško živi (vidi, Cvejić, S. all., 2010).
- 4 Zbirni pregled tih nepovoljnih dešavanja daje, na primer, V. Gligorov (2017: 526–531). O neuspješnim politikama elita post-jugoslovenskih društava pišu S. Milošević i M. Bešlin (2017: 517–521). Vredno je konsultovati i rad E. Jakopina (2018: 95.108), gde su dati uporedni nalazi za post-jugoslovenska i neka društva u okruženju (Mađarska, Rumunija, Bugarska) koje su članice Evropske unije.

Bitna svojstva društvene uspešnosti

Mnogo je složenih pitanja i nedoumica u određivanju *društvene uspešnosti*⁵. Čini se da bi *polazni kriterij* u određivanju temeljnog svojstva društva kao *uspešnog* društva bilo *dostizanje izrazitog poistovećivanja, i to izrazite većine, pripadnika datog društva s društvom kao njihovom životnom zajednicom*. Društvo, kao najsloženija ljudska tvorevina, daje čoveku kao pojedincu *egzistencijalni oslonac*. Čovek kao pojedinac može privremeno, vlastitom voljom ili voljom neke društvene „instance“ (države, crkve i sl.), biti „izopšten iz društva“. Ali, trajna izopštenost iz društva, ili „gubitak društva“, dovodi u pitanje *ljudsku egzistenciju društveno isključenih pojedinaca*. Istovremeno, društvo sa kojim se *niko ne poistovjećuje ne postoji kao realno društvo*.

U svakodnevnom govoru ljudi se pitaju „gde je društvo“, zašto „društvo“ ne preduzima određene akcije radi otklanjanja pojava koje ljude ugrožavaju. Upravo kad izostane očekivana *delatnost društva kao društva*, ljudi će reći „ovo društvo nije uspešno društvo“ i nije *dobro društvo*. Mnogi pojedinci, ako to mogu i kad mogu, odlaze iz takvog neupešnog društva⁶.

U ovom našem vremenu, gde je *raspoloživi novac* najkonkretnija mera gotovo svake upešnosti (uspešnosti pojedinca, firme i druge organizacije, uspešnosti lokalne zajednice, uspešnosti države), reklo bi se da je *uspešno društvo* ono konkretno društvo u kome *većina članova tog društva ima visoka novčana primanja ili veliku kupovnu moć*.

No, kao što nismo bezupitno spremni označiti pojedince kao uspešne samo zato što imaju mnogo novca na raspolaganju, tako nećemo uspešnim društvom označiti neko društvo samo zato što ono raspolaze velikim materijalnim (novčanim) sredstvima. Uobičajeni *ekonomski* pokazatelj, društveni proizvod ili *nacionalni dohodak po stanovniku* tek je gruba i ne uvek primerena mera društvene uspešnosti⁷.

5 Izraz „uspešno društvo“ ponekad se koristi bez bližeg određenja, pretpostavljajući, verovatno, njegovu samorazumljivost. U traženju pojmovnog određenja pominju se različiti kriteriji u odnosu na koje se ustanovljuje „društvena uspešnost“, kao što bi to mogla biti predstava o nekom „idealnom“ tipu društva. Određenja ponekad polaze od osiguranja nekih dobara ili „stanja“ koja su svima poželjna, kao što je određeni kvalitet života ljudi. Određenja bitnih svojstava uspešnog društva često su jednostavna i praktično ustanovljiva, poput mortaliteta odojčadi, prosečnog trajanja života, dostupnosti izvesnih životnih dobara i slično. Winston Bates (2012) smatra „uspešnim“ ono društvo čije institucije omogućavaju njegovim članovima mir, odsustvo građanskog rata, odsustvo korupcije, vladavinu prava, kao i postojanje institucija koje sprečavaju upotrebu sile prinude od strane države.

6 Tendencije iseljavanja bile su značajne i u godinama „socijalističke“ Jugoslavije. One su bile intenzivirane tokom 1990-tih, svakako zbog ratnih dešavanja u „jugoslovenskom prostoru“. Trend iseljavanja nije prekinut ni tokom „tranzicije“ u post-jugoslovenskim zemljama. Iako nema zvaničnih podataka o tim iseljavanjima, iz dostupnih činjenica, kao što su podaci u osobama koje su se doselile iz pojedinih zemalja u evropske i druge zemlje, najnovije procene govore da oko 50.000 lica godišnje napušta Srbiju, a zabrinutost za masovna iseljavanja postoji u svim drugim post-jugoslovenskim zemljama. Razlozi za zabrinutost valja videti i u podacima koji govore da gotovo 70% mladih želi otići iz ovih zemalja. Vidi o razmerama i razlozima iseljavanja S.Bolčić (2013: 231–238).

7 O bližem određenju nacionalnog dohotka I načinu njegovog utvrđivanja vidi Piketi (2015: 55–58). O problemima u vezi sa upotrebom nacionalnog dohotka ili bruto domaćeg

U *sociološkom* razumjevanju *društvene uspješnosti* važna su sledeća svojstva:

- razvijena *društveno-sistemska* sposobnost *aktiviranja i upotrebe*, i to efektivne upotrebe, raspoloživih materijalnih i ljudskih *resursa* datog društva;
- dostignuti *kvalitet* svakodnevnog življenja i to najšireg kruga ljudi u datom društvu;
- pozitivni *bilans u razmeni* dobara i usluga sa drugim društvima;
- institucionalno razvijena sposobnost *razvijanja i primene inovacija* i svih vidova *društveno* korisne *kreativnosti*;
- institucionalna sposobnost *blagovremenog i nerazornog prevladavanja unutrašnjih društvenih konflikata*;
- institucionalna sposobnost *održavanja stabilne društvene integracije i funkcionalne socijalne solidarnosti*;
- društveno– sistemsko uspostavljanje i ostvarivanje *društvene klime za spokojan svakodnevni život*, gde prevladaju osećanja ljudi da žive život koji je ljudski primeren i koji vredi živeti.

Svaki od navedenih *kriterija* društvene uspješnosti ima više konkretnih *indikatora* koje je, pojavno, u svakodnevnom životu, nekad lakše, nekad teže, prepoznati i definisati. Neki od tih indikatora biće pominjani u kontekstu determinanti društvene uspješnosti. Naravno, valjalo bi prirediti obiman rad gde bi se sistematično izložile empirijske činjenice u vezi sa svakim od pomenutih kriterija društvene uspješnosti i to za svako od današnjih post-jugoslovenskih društava. Ovim radom tek se otvara tematika sociološke analize društvene uspješnosti, i generalno, i za konkretna post-jugoslovenska društva.

Determinante društvene uspješnosti

Uspješnost društva svakako bitno zavisi od raspoloživih resursa. Društva mogu imati, od prirode date, izdašne određene resurse (prirodna bogatstva, lokacijske prednosti i slično) i takva društva mogu imati povoljnije izgleda da budu uspešna društva. Ali, često je od presudne važnosti ono što se u društvu čini radi *aktiviranja i umešnog korišćenja raspoloživih resursa*. Setimo se, tek ilustracije radi, Holandije koja ima oskudne uslove za razvoj poljoprivrede a ima jednu od najproduktivnijih poljoprivreda u Evropi.

Podsetimo se ovde, opet radi konkretizacije ovog zapažanja, koliko u svim post-jugoslovenskim zemljama ima „*mrtvih kapitala*“⁸, poslovnih objekata koji

proizvoda u uporednoj analizi uspješnosti pojedinih društava, vidi Baumol, W., et all, 2007: 23–25.

8 Nažalost, o tome postoje uglavnom nesistematična iskustvena zapažanja. Zvanična statistika ne daje podatke na osnovu kojih bi se o tome moglo pouzdano suditi. Statistika registruje aktualnu delatnost u različitim oblastima, ne i kapacitete koji su van upotrebe, recimo, poljoprivredno zemljište koje se ne obrađuje. Jedina oblast o kojoj postoje određeni statistički podaci koji bi ukazivali na „mrtve kapitale“ jesu podaci o nezaposlenosti.

su van upotrebe, neobrađenih njiva, zapuštenih šuma, ili, koliko ima *neuposlenih ljudi*, posebno školovanih ljudi, ljudi koji godinama ne rade a mogli bi činiti nešto korisno za sebe i za dato društvo. Je li „*lenost ljudi*“ ono bitno objašnjenje za neuposlenost ogromnog broja ljudi? Jesu li „mrtvi kapitali“ takvi, jer su vremenom (zbog zastarevanja tehnologije) postali neupotrebljivi, ekonomski neisplativi? Jesu li ta ekonomski neupotrebljavana sredstva postala takva, jer nema pravih preduzetnika koji bi aktivirali te realno raspoložive i upotrebljive materijalne i ljudske resurse? Da li je pak bitan problem što je nejasan, *neprimereno regulisan vlasnički tretman tih „mrtvih kapitala“*?

Svojinski odnosi kao determinanta društvene uspešnosti

Osnovano je reći da su *svojinski (vlasnički) odnosi* bili neadekvatno uređeni u godinama „socijalističke izgradnje“ u Jugoslaviji, u režimu „društvene svojine“⁹. Ali, to stanje *neadekvatno uređenih vlasničkih odnosa* traje i dalje u većini post-jugoslovenskih društava. Postoje tek generalno, ustavno, određena osnovna svojstva svojinskih odnosa, parcijalni zakoni o „privatizaciji“ i neke druge zakonske norme kojima se uređuju svojinski odnosi, ali ne postoje celoviti *sistemski zakoni* o svojinskim odnosima.

*Svođenje „svojinskih reformi“ isključivo na „priču o privatizaciji“ društvenih i državnih firmi nije bio valjan strateški smer u sređivanju vlasničkih odnosa u post-jugoslovenskim društvima*¹⁰. To je, čini se, jedan od ključnih razloga za neuspešnost svih dosadašnjih vlasti u prevladanju zatečenih i novostvorenih ekonomskih i drugih problema u ovim društvima.

Mnogima, čini se, nije jasno pod kojim uslovima govorimo o *dobro uređenim svojinskim odnosima*¹¹. To pre svega znači

- da svako „dobro“ (materijalno i nematerijalno – kakva je intelektualna, umetnička tvorevina), ali i svačiji konkretan *rad* ima jasno *definisano* *vlasnika* (titulara);
- da su jasna *vlasnička prava ali i obaveze vlasnika*;
- da je uređen način *prenosa vlasničkih ovlašćenja*, i da je utvrđen *način raspolaganja dobrima gde nije jasno utvrđen „titular“*, odnosno, gde ima spornih stvari u vezi sa svojinskim odnosima.

U realnosti postoje *različiti titulari vlasničkih prava*, individualni i kolektivni, trajni i privremeni, sa više i manje autonomije u donošenju odluka kojima se realiziraju interesi vlasnika. *Pogrešno je poistovjećivati privatno vlasništvo sa individualnim vlasništvom*. Suštinski, *privatno* je ono vlasništvo koje se bazira na prethodno opisanom uređenom vlasničkom poretku, gde su *drugi društveni akteri isključeni iz procesa odlučivanja* o upotrebi dobara datog vlasnika. Privatni vlasnik ima monopol u odlučivanju o upotrebi i korišćenju datog dobra, naravno, sukladno zakonom uređenim pravima i obavezama vlasnika.

9 Vidi o tome, Gams, A. (1987), Madžar, Lj., (1996), Bolčić, S., 2013:98–111.

10 Bliže objašnjenje ovog zapažanja daje se u radu Bolčić, S., 2013: 102–107

11 Vidi o tome Bolčić, S., 2003: 288–297

Da bi društvo uspješno aktiviralo i koristilo vlastite resurse ono mora imati efikasan režim utvrđivanja i *prenosa* vlasničkih ovlašćenja. Vlasničkim se odnosima reguliraju i bitni privatni i društveni *interesi*, uređuju se i načini izbegavanja sukoba interesa, kao i *nelegitimna upotreba moći* (sile) u prisvajanju koristi od upotrebe određenih dobara.

Identifikacija i društvena integracija kao determinante društvene uspešnosti

Već pomenuto poistovećivanje (*identifikacija*) izrazite većine članova datog društva sa „vlastitim društvom” podrazumeva *stabilnu društvenu integraciju* i *funkcionalnu društvenu solidarnost*. Društvo je *integrirano* ukoliko se izrazita većina članova datog društva ponaša kao istinski *pripadnik* (ne „podanik“) tog društva, ako u društvu *nema podela koje* „cepaju društvo“¹², ako se uspješno usvajaju *strategijske odluke* za delovanje *institucija* društva, ako je *uspješna mobilizacija* društvene većine za urgentno rešavanje društvenih problema.

Zdravo (a to znači i uspješno) društvo mora biti uređeno *po volji* svojih pripadnika, omogućavati realizaciju njihovih individualnih interesa, ali ono mora imati i mehanizme za osiguravanje nužne *funkcionalne, solidarnosti* radi zadovoljavanja potreba onih delova društva koji u datim okolnostima nisu u stanju, vlastitim aktivnostima, osiguravati elementarno zadovoljavanje ljudskih potreba. Radi se o solidarnosti koja ishodi ne samo iz individualnih *moralnih* obzira prema „slabijima“, već i o *sistemski uređenoj solidarnosti* kojom društvo osigurava elementarnu *ljudskost življenja* svih pripadnika datog društva.

Takva funkcionalna solidarnost nikako nije nešto što je samo „tekovina socijalizma“, izraz bilo koje varijante kolektivism, ili nešto što društvu nameću oni koji žele živeti bez vlastitog rada na tuđ račun. To je *tekovina modernosti* bazirana na iskustvu da su *funkcionalna solidarnost i dobra društvena integracija uslov svakog trajnijeg društvenog napretka*¹³, da su, u krajnoj instanci, bitan faktor i ekonomske efikasnosti modernih društava.

Jesu li to dostižna svojstva *uspješnosti* današnjih društava ako je, društveno-sistemski, *lični interes* uspostavljen kao *osnovica* svekolikog delovanja, a ekonomskog delovanja, posebno?

Je li *društvena integriranost* spojiva sa stanjem *izrazitih društvenih nejednakosti*¹⁴? Težnja *egalitarnim društvenim odnosima* smatra se svojstvom

12 Za bliže objašnjenje o „društvenim rascjepima“ i konkretnim mogućim rascjepima, pre svega u domenu politike, u Srbiji tokom 1990-tih, vidi, Antonić, S., 2003: 207–209, 223–235.

13 Vidi o tome, Rus, V., 1992: 25.

14 Kako primećuje T. Piketi (2015: 279), od 1970-tih nejednakosti su znatno porasle u bogatim zemljama, naročito u SAD, i taj se trend rasta nejednakosti dohodaka nastavio i u prvim decenijama 21. veka. O uznemiravajućim posledicama tog trenda govore i pišu i najrespektabilniji svetski ekonomisti (P.Krugman, J. Stiglic). Neki autori (P. Mason, (vidi platformu *Social Europe*, 10. Septembar 2019) nagoveštavaju svojevrsnu „post-kapitalističku tranziciju“ u najrazvijenijim zemljama, čija bi važna obeležja bile „redistribucije“ dohodaka, izmena svojinskih ovlašćenja, ograničavanja sadašnjeg ubiranja svojevrsne rente od strane vlasnika kapitala nad novim informatičkim tehnologijama i još niz drugih mera.

socijalizma, kome je, mnogi veruju, istorija presudila kao pogrešnom modelu društvenog ustrojstva. Ekonomski uspešna društva, mnogi veruju, mogu biti samo *društva kapitalizma*, gdje su znatne materijalne nejednakosti *rezultanta* različite poslovne uspešnosti, ali i *motiv* za preduzetničko delovanje.

Jesu li izrazite *društvene* nejednakosti jednoznačno pozitivna društvena činjenica? Ima li *kapitalistički* ustrojeno društvo delatne mehanizme za onemogućavanje izrazite društvene dezintegracije, za *sprečavanje razaranja društva* koje rezultira iz izrazitih društvenih nejednakosti?

Može li izrazito dezintegrirano društvo imati uspešnu državu, imati stabilno *poštivanje zakona*? Može li takvo dezintegrirano društvo uspostaviti istinsku *demokratiju* u političkoj sferi, ako je vladajuća tendencija da su *najbogatiji* članovi društva, po pravilu, i *politički najmoćniji* i istovremeno najmanje podložni zakonskim sankcijama i svakom vidu društvene kontrole?

Društveno-sistemske okolnosti koje dovode do društvene neuspešnosti

Valja otvoriti i složeno pitanje: Koje su to *društveno-sistemske* okolnosti koje „guraju“ društvo u stanje *trajnije društvene neuspešnosti*?

Mnogi laici će pomisliti da je to prosto nekakva „zla sudbina“ datog društva i da su za to krive neke zlokobne sile, obično neke „strane sile“. Ljudi često smatraju odgovornom i prevladavajuću *narav* („mentalitet“) ljudi koji kao da lakše čine loša nego dobra djela. To su svetonazorna stanovišta koja ljudi često prihvataju i kad ih činjenice upozoravaju da su moguća i drugačija racionalnija tumačenja razloga za loša dešavanja u datom društvu¹⁵.

Ako se pitamo o okolnostima koje su „kumovale“ duže prisutnoj društvenoj neuspešnosti u današnjim post-jugoslovenskim društvima, onda bi trebalo imati u vidu činjenicu da tako nije bilo u Jugoslaviji u svim godinama nakon 2. svetskog rata. Naravno, bilo je znakova *ekonomskih i društvenih poremećaja u svakoj od decenija posleratnog razdoblja*. Ali, bivalo je i državnih i šire društvenih mera kojima su se mnogi od uočenih problema prevladavali ili bar ublažavali. Valja se podsetiti da je 1959. godine, po stopi rasta industrijske proizvodnje od 10%, Jugoslavija, zajedno sa Japanom, zauzimala prvo mjesto u svetu.

Čini se da je za nedovoljnu uspešnost novih post-jugoslovenskih društava od presudnog značaja bila *društvena kriza krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih*, koja je bila vidljiva po nizu pokazatelja, ali koja se nije, međutim, *politički htela priznati*¹⁶. Umesto da se tadašnje jugoslovensko društvo (pre svega, vladajuće snage u tom društvu) *suoči sa društvenom krizom*, odlukama političkog vrha zemlje, 1982. godine krenulo se u izradu dugoročnog programa” *ekonomske*

15 Trebalo bi pažljivo čitati i uvažavati pominjane studije Diamonda, Taintera, Asemoglua I Robinsona, gde su analizirane okolnosti propadanja, „kolapsa“ konkretnih društava od antičkih vremena do današnjih dana, gde se uverljivo dokazuje da propadanje tih društava nije bilo ni neki iracionalni „usud“, niti rezultat delanja nekih „stranih sila“, već primarno društveno-sistemske ustrojstava tih društava i njihovih javnih politika.

16 Vidi o tome više, Bolčić, S., 2013: 267–272.

stabilizacije”, pod patronatom poznate „Krajgerove komisije“, kao i u izradu programa *političke stabilizacije*, što je rađeno pod vođstvom Josipa Vrhovca, tadašnjeg izvršnog sekretara CK SKJ. No, već par godina nakon usvajanja tih „programa stabilizacije“, usledilo je *produbljanje svih vidova društvene krize*, potom i *razaranje* ne samo tadašnje federalne države, već i svekoliko *razaranje jugoslovenskog društva*¹⁷, na čijim „temeljima“ nastaju nova post-jugoslovenska društva, koja su i dalje, po nizu indikatora, *krizna i neuspješna društva*.

To političko nesuočavanje sa temeljnom društvenom krizom početkom „osamdesetih“ otvorilo je put ka rastućoj društvenoj neuspešnosti, nakon čega su se javili i novi *državni i društveni problemi* (pre svega otvoreni *međuetnički sporovi*) koji se datim *društvenim ustrojstvom* nisu mogli uspešno rešavati¹⁸. Tako je počelo ovo razdoblje uspostave *izrazito neuspješnih post-jugoslovenskih društava*.

Ovo razdoblje, u kome živimo već nekoliko decenija, jeste i *razdoblje masovne dugotrajne nezaposlenosti*, koja uporno traje, uprkos raznim ekonomskim i drugim politikama aktualnih vlasti. Ovakva *masovna i dugotrajna nezaposlenost svakako je obeležje neuspješnih društava*, ali i jedan od važnih *generatorskih društvene neuspješnosti i društvenog urušavanja*. Dugotrajna nezaposlenost, osim što je teška nevolja za sve one koji su nezaposleni i njihove porodice, dovodi do *temeljnog razaranja društva*. Jer, ljudi, koji ostanu bez radne i *egzistencijalne uloge* u društvu, suštinski ostaju bez *društvenog statusa*, „ostaju bez društva“. Oni se osećaju kao da im je „društvo okrenulo leđa“, da su postali „niko“ u takvom društvu. Ali, tada i oni „okreću leđa društvu“, prestaju misliti o društvu, o „drugima“. Jer, primarno misle o sebi i o tome kako da bar ublaže nevolje svoje nezaposlenosti. Dakle, takvo društvo svakodnevno pretvara veliki deo svojih *ljudskih potencijala* u „mrtvi kapital“. Takvo društvo svakako ne može biti uspešno društvo.

Društvo ima svoj „oficijelni lik“, „*lik države*“, ali i „neoficijelni lik“, „*lik civilnog društva*“. *Civilno društvo* tvore, svojim delovanjem i udruživanjem, mahom spontano, bez prinude, „građanski svesni pojedinci“ i njihova udruženja. „Oficijelno društvo“, *država i njene institucije*, mogu omogućavati, podsticati civilno delovanje svojih pripadnika, ali to „oficijelno društvo“ može i otežavati, pa i sprečavati takvo delovanje¹⁹. Generalno, društvo u kome je *potisnuto, „zatomljeno“*, *najšire civilno delovanje* nikako ne može biti uspešno društvo. Uz mnoštvo razloga tome, bitno je naglasiti da „*zatomljeno civilno društvo*“, društvo apatičnih, „uspavanih građana“ *ne utiče korektivno na delovanje „oficijelnog društva“*, ne vrši neophodan *javni pritisak na institucije države* da blagovremeno

17 Širi pregled društvenih dešavanja krajem 1980-tih i tokom 1990-tih, koja su dala pečat razaranju dotadašnjeg jugoslovenskog društva ali i dugoročnijem razaranju novo-stvorenih post-jugoslovenskih društava, dat je u knjizi S. Bolčića, *Razaranje i rekonstitucija društva: Srbija na prelazu u 21. vek*, 2013: 20–136.

18 Mnoštvo je istorijskih činjenica koje upozoravaju da su sukobljeni etnički interesi, naročito interesi Srba i Hrvata, odnosno njihovih elita, uticali na društvena dešavanja u „prvoj“ i „drujoj“ Jugoslaviji. Mnogi analitičari smatraju da je to bio glavni razlog zbog kojeg Jugoslavija nije mogla opstati kao država (vidi o tome, R. Klanjšek, S. Flere, *Da li je Jugoslavija morala da umre*, 2017; J. Bakić, *Jugoslavija: razaranje i njeni tumači*, 2011).

19 Vidi o tome, V. Pavlović, editor, *Potisnuto civilno društvo*, 1995.

uočavaju i razrešavaju društvene probleme. Uz duže opstajanje loših politika i loših političara, društvo gubi sva pomenuta svojstva uspešnog društva i trpi posljedice takvih loših politika. Važno je shvatiti da *puka promena političara* u institucijama vlasti, u društvu koje je *hronično* postalo neupešno društvo, *ne daje očekivane rezultate*.

Društvene elite i društvena promocija kao determinante društvene uspešnosti

Uspešno društvo karakterišu *uspešne društvene (političke, ekonomske, kulturne) elite*, uspešni „lideri“, dobri *političari*, koji se pamte po *doprinosu* u napredovanju društva u bar nekoj od bitnih društvenih oblasti. Moderna, *demokratski*, ustrojena društva trebalo bi da generišu *nastajanje i opstajanje uspešnih i uglednih elita*, posebno respektabilnih *političkih elita*. Izgleda, međutim, da živimo u društvima gde se uveliko izgubilo izvorno *pozitivno* pojmovno značenje reči „elita“. Za mnoge koji su stigli na vrh društvene piramide učestalo se čuju brojne zamerke i sumnje u njihove svekolike kvalitete (posebno, profesionalne, moralne, ljudske kvalitete). *Poverenje u takve „sporne elite“ je, najčešće, nisko*, pa je i mala spremnost da se podrže akcije takvih elita. Mnogo je onih koji jedva čekaju da tim „ljudima sa vrha“ vide „leđa“, da im takvi nestanu iz njihovog vidokruga. O tome govore i učestali masovni protesti građana upravo protiv „vladajućih elita“.

Zašto je to tako? Očito je da *procedure demokratskih izbora* „čelnih ljudi“ u politici, ali i u drugim oblastima društvenog delovanja, *nisu garantija za uspostavu dobrih društvenih elita*.

Ne ulazeći ovom prilikom u složenu tematiku nastajanja i menjanja društvenih elita, posebno u novonastalim post-jugoslovenskim društvima²⁰, valja istaći *važnost celovitog sistema društvene promocije*, promocije ili *uspona na svaku društvenu poziciju* a svakako u izboru *čelnih ljudi* u privredi, obrazovanju, kulturi, u sticanju diploma, u pravljenju „karijere“ u sferi zabave, medija, pa sve do sticanja statusa u duhovnoj sferi. Čim negdje, u nekoj društvenoj sferi, krene *uspon pogrešnih, nekvalitetnih ljudi*, čim se nagrađuju oni koji nagrade ne zaslužuju, to ima svojevršno „kancerogeno“ dejstvo na druge sfere društva. *Društvo sa takvim faličnim sistemom društvene promocije ne može biti uspešno društvo*.

Nametnuta društvena homogenizacija i etnonacionalizacija društva

Već pomenuto *poistovećivanje* pripadnika datog društva sa datim društvom, može se postići i problematičnom, *nametnutom „homogenizacijom“* date društvene zajednice *po obrascu dominantne religije, vladajuće ideologije ili pak vladajuće etno-nacije*. Tako „homogenizirano“ društvo karakterišu *delovi društva koji su de facto isključeni iz društva*, koji su „građani drugog reda“, građani čija se osnovna ljudska prava prećutno „zaboravljaju“, ili se moraju ostvarivati po

20 Više o tome vidi, Lazić, M., 2000.

posebnim pisanim i nepisanim pravilima. U tako „homogenizovanom“ društvu nisu u nevolji samo pojedinci koji ne pripadaju dominantnoj, vladajućoj grupaciji, već, praktički, svi pojedinci iz dominantne grupacije (ideologije, religije, etnonacije) koji žele da u svom *društvenom* delovanju pridaju važnost i nekim drugim svojim *interesima* a ne primarno-vladajućim ideološkim, etno-nacionalnim i drugim posebnim interesima.

U takvim društvenim okolnostima, gde je *društvo* reducirano na neku posebnu teološku, etno-nacionalnu ili ideološku „zajednicu“, uspostavlja se svojevrсна *vrednosna pristrasnost*, gde se primenjuju različita merila valjanog ponašanja za one „naše“ i one „koji nisu naši“. Tako se umnožavaju, *pristrasnom kadrovskom politikom*, nosioci javnih i drugih važnih uloga oni pojedinci koji su, često, podobni samo u odnosu na zadata etničku ili drugu „društvenu dominantu“, dok im nedostaju osobine koje bi bile primerene funkciji koju su zaposeli. U takvim društvenim prilikama, *nametnute homogenizacije*, često dolazi i do „tihe“, *prećutne, a masovne tolerancije za ljudski nedolično ponašanje i delovanje*, ako je takvo delovanje „za dobro“ date vladajuće grupacije. „Normalno“ postaje mnogo toga što ne bi moglo biti normalno u *univerzalno ljudski uređenom društvu*.

Ne bi se smelo zaboraviti da su *moderna društva* više ili manje *heterogene zajednice*, da su to u biti *političke zajednice ravnopravnih građana*, uprkos njihovim brojnim socijalnim razlikama, te da svaki vid *podređivanja društva nekoj užoj društvenoj grupaciji, bila to i većinska nacija*, generiše niz nepovoljnih društvenih posledica koje onda nepovoljno utiču na ukupnu uspešnost datog društva.

Čini se da su trendovi suboptimalne uspešnosti praktički svih post-jugoslovenskih društava, trendovi produžavanja kriznih društvenih stanja iz vremena pre i tokom „rasturanja“ SFR Jugoslavije, *uz niz drugih momenata*, bitno uslovljeni tendencijom uspostave ovih društava kao „etnonacionalizovanih“ društava²¹. Naravno, brojni su analitičari jugoslovenskih i post-jugoslovenskih „zbivanja“ ukazivali na *negativne posledice nacionalizma kao ideologije*, bilo onog koji oblikuje društvenu svest većine građana datog društva, ili članova manjiskih naroda u datoj državi, a svakako i dominantnu svest građana susednih post-jugoslovenskih država. Ono što, međutim, nije valjano uočeno, svesno ili podsvesno, jeste tendencija *društveno-sistemske* oblikovanja ovih novih post-jugoslovenskih društava kao društava „*po meri*“ *dominatne nacije* („*etnijske*“). U ovom slučaju *dominatna nacija* („*etnijska*“) *postaje svojevršni „vlasnik“ društva u njegovoj celini*. Nacija se poima kao „starija realnost“ od društva. Sve ključne *društvene institucije*, svi društveni akteri, pa i svi građani („državljeni“) imaju primarnu ulogu da delaju u korist interesa dominantne nacije. Država kao glavna institucija društva mora delovati kao država dominantne nacije a ne kao *državna nadgradnja društva* u svoj njegovoj složenosti.

Teško je ozbiljno sumnjati u pogubnost takvog društveno-sistemske, *etnokratske*, „formatiranja“ društva, posebno u generiranju *društvenih rascepa po etničkoj liniji* koji se *racionalno* teško prevladavaju. Time se sporednim čine i

21 O sociološkom značenju, kao i o društvenim posledicama „etnonacionalizacije“ društva vidi, Bolčić, S. 2019.

sve druge društvene podele, podele po ekonomskoj, profesionalnoj, obrazovnoj, polnoj, starosnoj, uže-teritorijalnoj (lokalnoj, regionlnoj) osnovi. *Društvo se „hoće“ videti kao zajednica jedinstvenih interesa*, iako ono to u svojoj realnosti nije. Sve političke partije, ma koje posebne interese žele podržavati, da bi imale potrebnu legitimnost i društvenu relevantnost, moraju najpre biti „lojalne“ u svojim ciljevima interesima vladajuće nacije. Ukoliko se ova *sociološka* saznanja uvažavaju (što, međutim, još uvek nije slučaj), onda postaju razumljive *društvene okolnosti* zbog kojih današnja post-jugoslovenska društva, u prkos svim sistemskim izmenama po načelima uspešnih „zapadnih“ društava, ne uspevaju da budu *uspešna društva*.

Javne politike i društveno-naučna saznanja

Političari, posebno oni na vlasti, po pravilu „rade u cajtnotu“. Često „danas“ moraju činiti ono što je trebalo uraditi juče ili prekjuče, a moraju ostavljati utisak da znaju šta su pravi potezi, iako je premnogo toga što im ostaje nejasno, nepoznato. Bilo bi poželjno, ma kakva da su njihova stvarna znanja, da imaju *dobra savetodavna tela koja će raditi po drugim obrascima ne i po obrascima dnevne politike*. Tako bi, na primer, bilo dobro pažljivo proanalizirati dosadašnje *društveno-ekonomske mere* iz protekle, gotovo, tri decenija post-socijalističke transformacije („tranzicije“) i njihove efekte, i to u svakom pojedinačnom post-socijalističkom društvu, sa ciljem da se ustanovi koja su to bila *pogrešna očekivanja*, šta nije uzimano u obzir kad se ulazilo u raznorazne „reforme“, a naročito, *zbog čijih se interesa ulazilo u pogrešne politike*.

Takve analize bi pokazale da su, na primer, *mere štednje*, „*racionalizacije*“, različite nove *preraspodele* (svojinskih prava, upravljačkih ovlašćenja, budžetskih sredstava..), *imale prevagu*, a da su *zapostavljane mere izričitog podsticanja rasta svih privrednih aktivnosti*, i onih u privatnom, kao i u javnom sektoru, i onih oko „velikih“ projekata i onih brojnih malih, lokalnih, projekata²², *mere aktiviranja svih domaćih resursa*, mere prikupljanja unutrašnjih a ne gotovo isključivo inostranih investicionih sredstava.

U oblikovanju javnih politika u današnjim, savremenim, društvima, generalno, *centralnu ulogu imaju političari*, ma koje da su njihove stvarne kompetentnosti. Potom, po važnosti, dolaze *poslovni ljudi i menadžeri* koji vrše konkretan izbor aktivnosti u koje se ulažu sredstva i koji rukovode svim bitnim aktivnostima. Važnu *savetodavnu ulogu imaju ekonomisti* koji, svojom

22 U Srbiji je u novom političkom diskursu, u godinama „tranzicije“ (koja počinje već tzv Markovićevom reformom iz 1989. godine, a ne nakon smene režima S. Miloševića 2000-te godine), stavljan veliki naglasak na afirmaciju preduzetništva i razvoj malih i srednjih preduzeća, i to primarno privatnih firmi. Evidentno je bilo naglo povećavanje broja malih poslovnih firmi već početkom 1990-tih. Ali, kako pokazuju dostupna saznanja (vidi, Bolčić, S., 2013: 219–230), broj takvih firmi u kasnijim godinama nije značajnije rastao. Ono što je posebno važno uočiti jeste da su te male firme, ako su početno opstajale, nastavljale biti *male* firme. Veoma je malo tih firmi koje su uspevale narasti do „velikog biznisa“ (vidi, Brnjac, Z., 1995.) Više o usponu i blokadi rasta privatnog sektora i preduzetništva vidi Bolčić, S., 2013: 204–244.

ekspertizom, ali i svojevrsnim monopolom u davanju saveta nosiocima javnih politika, utvrđuju ekonomsku racionalnost, u stvari, *profitabilnost* izabranih aktivnosti. Naravno, u svakoj konkretnoj delatnosti, važnu ulogu imaju i ljudi drugih profesija. Ipak, ima li tu nešto što u današnjim društvima, svakako i post-jugoslovenskim društvima, nedostaje?

Čini se da živimo u vremenu i u društvima gde se učestalo javlja *odsustvo, ili manjak onih koji bi o stvarima sudili po načelima mudrosti* a ne samo po osnovu specijalizovanih znanja i informacija. U ranijim vremenima (svakako već od antike) ljudi, koji su znali *mudro* suditi o stvarima koje otvaraju nove mogućnosti humanijeg življenja, oslanjali su se na *poznavanja mnogih naučnih oblasti, pa i na znanja iz filozofije*. Bilo je važno i temeljno *poznavanje istorije* vlastitog društva i istorije drugih društava. Naravno, do takve se kompetentnosti nije moglo doći ni lako, ni brzo. Izgleda da se u ovom vremenu *brzine i brzih promena* izgubilo gajenje, ali i *uvažavanje mudrosti*. U delatnom “sistemu” društvene promocije, posebno na važne društvene uloge, kao da prevagu sada ima “mladost” i “mladalačka energija”. Ekspertnost, *kompetentno poznavanje date oblasti* u kojoj valja delovati, što uključuje i odgovarajuće, često i višegodišnje, *iskustvo* svakodnevnog rada u datoj oblasti, reklo bi se, da to nisu više presudni momenti u izboru ljudi na važne funkcije. Teško je pretpostaviti da društva sa takvim “sistemom” društvene promocije mogu, pogotovo na duži rok, oblikovati javne politike koje društvo čini uspešnim društvom.

Moglo bi se pretpostaviti da ovo vreme novih, informatičkih tehnologija, gde je gotovo svakome, putem interneta, “trenutno” dostupno “svako znanje”, stvara nove šanse za oblikovanje uspešnih javnih politika, kao i za aktiviranje svih faktora društvene uspešnosti. Ima dosta pojedinaca u svim današnjim savremenim društvima koji veruju da su danas “uspešna društva samo ona koja podstiču povećavanje informisanosti, efikasnosti i uticaja digitalnih mreža i Interneta.”²³ Bez podcenjivanja pozitivnih učinaka novih informatičkih tehnologija na svekolika društvena dešavanja, nužna je kritička distanca prema realnim efektima tih tehnologija. Sve su učestalija upozorenja o neželjenim, i još nedovoljno uočenim, efektima tih novih tehnologija. Neke profesije, poput lekarske, ali i mnoge druge istinske profesije²⁴, gde se ekspertiza oslanja na temeljna naučna (fundamentalna i primenjena) saznanja, stalno upozoravaju na opasnosti koje donosi olako oslanjanje na “znanja” posredovana internetom.

Nažalost, kao da ljudi u politici, ali i ne mali broj ostalih članova društva, lakše uspostavljaju savez sa onima koji nude brze odgovore i brza rešenja za sve probleme društva, nego sa ljudima temeljnih profesionalnih znanja. Jedan pogled unazad, uz odgovarajuće sistematske uvide, pokazao bi da već nekoliko decenija kao da izostaje interes šire javnosti za izvorna profesionalna dešavanja, za rad profesionalnih institucija i udruženja. To utiče i na *zamiranje profesionalne javnosti*, gde se vrednuju profesionalna *postignuća*, ali gde se i

23 Ovo su navodi iz silabusa za predmet „Internet i nove medijske tehnologije“ na Fakultetu organizacionih nauka u Beogradu. Aktualna Vlada Srbije, sa A. Brnabić kao njenom prvom ličnošću, definisala je *digitalizaciju* društva Srbije kao jedan od prvih njenih prioriteta.

24 O atributima *profesija* vidi, Bolčić, S., 2003: 69–75.

kritički osporavaju neprimerena profesionalna delanja pojedinaca (uključujući i plagiranje tuđih stručnih i naučnih radova). Profesionalna udruženja, posebno ona iz fundamentalnih prirodnih i društvenih nauka, ostavljaju utisak, obzirom na odnos šire javnosti, svakako i medija, prema tim udruženjima, kao da ona više ne postoje. Znanja koja se posreduju javnosti (onoj profesionalnoj, ali i onoj široj javnosti) putem skupova tih udruženja, putem njihovih stručnih publikacija, časopisa, zbornika i sl. prolaze bez javnog odjeka. Time se uspostavlja jedan osoben paradoks, da savremena društva koja se hoće uspostaviti kao “društva znanja”, urušavaju jedan od temelja njihove uspešnosti a to je istinska profesionalizacija svih sfera društvenog delanja. Razmere ove osobene *deprofesionalizacije* čine se posebno naglašenim i razornim u današnjim post-jugoslovenskim društvima.

Primenjena sociologija u funkciji formiranja uspešnog društva

Privilegija je sociologije da je njen *predmet* izučavanja upravo *društvo* kao takvo, što znači da se iz te *sociološke vizure* može uočiti kako društvo nastaje, kako se i na kojim temeljima ono uspostavlja, kako se ono uspostavlja kao *uspešno* društvo, ali i kako se ono dovodi u pitanje, odnosno, *kako se društvo razara*. O tome postoje nesumnjiva teorijska saznanja, naravno, uz više osobenih teorijskih orijentacija, poput funkcionalističke teorije, konfliktne teorije, teorije interakcija.

Sociologija, svakako, nije samo *teorijska* nauka, akademska disciplina, koja se izučava i razvija kao deo univerzitetskog nivoa obrazovanja. Njen domen nisu isključivo ni naučna *istraživanja društvenih fenomena*, čime se bave naučno-istraživačke institucije. Sociologija se razvija i kao *profesija* u čijem je domenu *praktična primena* opštih socioloških saznanja radi primerenijeg *razumevanja* suštine konkretnih društvenih fenomena i tendencija, kao i radi *oblikovanja mera društvene intervencije*. Primenjena sociologija, dakle, jeste nužni segment moderne sociologije kao nauke i profesije. Ali, valja naglasiti da primenjena sociologija još uvek nije na onom nivou razvijenosti na kome je sociologija kao teorijska i akademska disciplina²⁵. Ta je opaska posebno značajna za post-jugoslovenska društva, svakako i za današnje društvo Srbije²⁶.

25 Vredi zabeležiti da je, na primer, u SAD „Društvo za primenjenu sociologiju“ (The Society for Applied Sociology) ustanovljeno tek 1978. godine. Naravno, pojedinačni vidovi *praktičnog* angažovanja sociologa imaju mnogo dužu tradiciju (vidi više o tome, Dentler, A. R., 2002).

26 Google pretraživanje za Srbiju pokazuje da praktički nema *registrovanih* radova o „primenjenoj sociologiji“. Nedavno se pojavio, na sajtu Srpskog sociološkog društva, tekst Nika Foksa, sociologa iz Velike Britanije, suosnivača Grupe „Sociologists Outside the Academia“, gde su izloženi elementi mogućeg programa za osposobljavanje u domenu *primenjene sociologije*. U martu 2019. održan je „okrugli sto“ na temu „Mogućnosti primjene socioloških istraživanja u savremenom društvu“, u organizaciji Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banja Luci. Na tom skupu iznesena su neka opšta kao i specifična saznanja od značaja za razvoj primenjenih socioloških istraživanja, posebno u domenu sociologije rada i organizacije. Ipak, još uvek su retka razmatranja specifičnih problema sociološke *profesije*. Važna upozorenja o teškoćama u konstituisanju sociološke profesije dao je, pored ostalih, J. Županov (1984). Celovit uvid u

U ovom radu nije moguće opširnije razmotriti bitna svojstva primenjene sociologije, niti celovito dokazivati važnost socioloških saznanja za formiranje uspešnih društava, ni generalno, niti u slučaju konkretnih post-jugoslovenskih društava. Nesumnjivo je da su tokom prethodnih decenija, u svim ovim društvima, sociolozi izučavali raznolike aspekte post-socijalističke transformacije ovih društava. Ta su sociološka saznanja imala značajne *praktične* implikacije. Ali, zbog opšteg odnosa aktera javnih politika, ta su saznanja pretežno bila "vidljiva" u užim, akademskim krugovima, i tek sporadično u široj javnosti. Upravo zbog činjenice da su akteri javnih politika najčešće ignorisali ta ozbiljna sociološka istraživanja i saznanja, nije došlo ni do adekvatnog sazrevanja *primenjene* sociologije u ovim društvima. Jer, bitno je obeležje primenjenog istraživanja da ono nastaje na podsticaj određenog korisnika ("klijenta"), da je usmereno na problem od značaja za datog korisnika i da nudi primenjiva rešenja za društveno delovanje kojim se rešava problem datog "klijenta".

Literatura o primenjenoj sociologiji²⁷, i u svetskim razmerama, sugeriše zaključak da su u njenom fokusu, najčešće, društveni problemi *pojedinačnih delatnika* (poslovnih, obrazovnih, zdravstvenih organizacija) ili segmenata društva (mladih, starijih, žena, marginalnih grupa i sl.). U zavisnosti od korisnika, ili "klijenata" primenjenih socioloških studija, sociološka ekspertiza je usmerena na otkrivanje društvenih činilaca određenih ponašanja ljudi u datom segmentu društva, kao i na moguće preorijentacije ljudi u vezi sa njihovim stavovima, verovanjima, ponašanjima, što bi vodilo realizaciji određenih ciljeva u datoj organizaciji ili u segmentu društva (recimo, smanjivanju radnog apsentizma, porastu kreativnog delanja zaposlenih, smanjenju emigracije mladih, inkluziji određenih, marginalnih, grupa u društvo i dr.).

Valja reći da su retka angažovanja sociologa, u svetu kao i današnjim post-jugoslovenskim društvima, od strane onih društvenih *institucija* u čijoj je nadležnosti "formatiranje" društva u *njegovoj celovitosti, sistemsko oblikovanje društva* i izbor dugoročne *strategije* za funkcionisanje i razvoj datog društva u njegovoj celini. Naravno, "formatiranje" konkretnog društva je složen proces, gde važnu ulogu ima ono što se javlja kao istorija, istorijsko nasleđe, geopolitički položaj, "odnos snaga" i dr. Tzv. subjektivne snage društva, one

radove sociologa koji bi se legitimno mogli tretirati kao radovi iz *primenjene* sociologije tek valja ostvariti. Čini se, imajući u vidu neke dostupne radove, da su nešto značajniji domašaji u praktičnom delovanju sociologa bili u Sloveniji, iako je i tu bilo raznolikih teškoća, o čemu svedoči skorašnja knjiga pod naslovom *Sociolog v dijalogu: pogovori z novinarji v obdobju 1987–2016.*, Nike Toša (2017), slovenačkog sociologa, koji je četrdeset godina bio vodeći istraživač javnog mnjenja. Kratki biografski zapis, objavljen u ovoj knjizi, koji je napisala Urša Matoš, ima znakovit naslov: „N.Toš –istraživač javnog mnjenja koji je četrdeset godina bio trn u peti politike“.

27 Vidi, na primer, sadržaje knjiga: Dentler, A. R., 2002; Steele, S.F., 2004. Kako primećuje Steele (2004: 4), primenjena sociologija podrazumeva „svaku upotrebu (usmerenu na klijenta) sociološke perspektive i oruđa u razumevanju, u intervenisanju i u unapređivanju ljudskog društvenog života“. U vezi sa primenjenom sociologijom su u upotrebi i koncepti poput „praktikovanje sociologije“ (što koristi, na primer, Dentler), kao i koncept „kliničke sociologije“, gde se naglašava dijagnostikovanje i intervenisanje u delanja specifičnih aktera, o čemu govori Steele (2004: 4).

institucionalizovane, ali i vaninstitucionalne, uvažavajući sve te “objektivne okolnosti”, imaju veću ili manju uticajnost na uspostavu i funkcionisanje društva u njegovoj celovitosti. Ta uticajnost društvenih aktera na realna društvena dešavanja, bar delom, zavisi od uvažavanja socioloških saznanja. Jer, ta su saznanja najrelevantnija za razumevanje *društvenih* dešavanja. To su saznanja koja realističko, teorijski i činjenično zasnovano, osvetljavaju vertikalnu i horizontalnu strukturiranost društva, osnove i intezitet društvenih podela, stepen integrisanosti društva, osnove i rasporede društvene moći, vrednosne orijentacije i njihovu usaglašenost sa sistemski očekivanim društvenim ponašanjima članova društva. Takva saznanja su naročito značajna za društva koja su u procesu društveno-sistemske transformacije, u vremenu “tranzicije” i prevazilaženja dugo prisutne društvene krize. Post-jugoslovenska društva su upravo takva društva.

Moglo se očekivati da će nosioci javnih politika u post-jugoslovenskim društvima, osim najšire, demokratski oblikovane, podrške javnosti, tražiti i naglašenu podršku primenjenih društvenih nauka u celini, a svakako i profesionalnu podršku sociološke profesije. Dostupna saznanja govore da se takva očekivanja nisu ispunila.

Ipak, u proteklim decenijama post-socijalističke „tranzicije“, narasla je *ponuda sociološke ekspertize* u post-jugoslovenskim društvima²⁸. Naravno, bilo je izvesnih vidova *praktičnog* angažovanja sociologa i sociološke profesije u oblikovanju javnih politika u godinama naglašene krize tadašnjeg jugoslovenskog društva. Takvu primenjenu ulogu imala su, svakako, i *istraživanja javnog mnjenja* kakva su se praktikovala već od polovine 1960-tih. Ali, i takva su *primenjena istraživanja* u to vreme bila sporadična i ne uvek uvažavana od strane aktera javnih politika, čak i u slučajevima kada su određene društvene instance bile naručioci i finansijeri takvih istraživanja.

Početak 1980-tih, u toku izrade *Dugoročne strategije ekonomske stabilizacije* (Komisija saveznih društvenih saveta, 1983), pod okriljem tzv. Krajgerove komisije Predsedništva SFRJ, grupa istaknutih sociologa, iz svih tadašnjih republika, angažovana je radi osvetljavanja *društvenih činilaca nepovoljnih ekonomskih dešavanja* i predlaganja specifičnih društveno-sistemskih aktivnosti radi prevladavanja društveno-ekonomske krize. Treba reći da se u radnom *dokumentu*, koji je pripremila Grupa sociologa²⁹ u okviru Krajgerove

28 Ovaj zaključak o rastućoj ponudi sociološke ekspertize u većini post-jugoslovenskih društava ima u vidu *nesistematična saznanja* o raznolikim konkretnim poslovima (primenjene studije, prikupljanja mišljenja i stavova određenih društvenih kategorija, evaluacije efekata različitih mera, akcija i dr.) koje poslednjih godina obavljaju mnogi sociolozi, kao pojedinci, kao i raznolike organizovane grupe, tzv. think-thank-ovi, agencije.. Neki od takvih vidova praktičnog delanja sociologa imaju već duže iskustvo i organizacijsku izgrađenost (vidi, na primer, internet sajtove SeConS, BIRODI). Valja očekivati da bi temeljnija sistematizacija i razrada ovih iskustava mogla jasnije doći do izražaja u profesionalnom obrazovanju i delovanju sociologa u post-jugoslovenskim društvima.

29 Grupa sociologa delovala je u okviru Radne grupe za izradu stručnih dokumenata za program ekonomske stabilizacije. Silvano Bolčić je bio koordinator Grupe za društvene aspekte ekonomske stabilizacije, a članovi Grupe bili su: Veljko Rus, Zdravko Mlinar, Niko Toš, Josip Županov, Srđan Vrcan, Ivan Kuvaić, Stipe Šušar, Stojan Tomić, Neca Jovanov, Petre Georgijevski, Mihajlo Popović, Miroslav Pečujlić, Živan Tanić, Vladimir Milanović.

komisije, prvi put stanje tadašnjeg društva definiše kao *stanje društvene krize* čiji su *koreni društveno-sistemska*. I stanje ekonomije sociolozi nisu videli samo kao stanje „ekonomske nestabilnosti“, već kao stanje *globalne društvene neefikasnosti*, uslovljeno neadekvatnim privredno-sistemska, ali i društveno-sistemska ustrojstvom tadašnjeg jugoslovenskog društva. Nažalost, usled jakog uticaja političkog „faktora“ na oblikovanje javnih politika u tom vremenu, uprkos nesumnjive podrške radnom dokumentu sociologa od strane Radne grupe za izradu dokumenata Dugoročnog programa stabilizacije, koja je bila političko-stručno telo Komisije Predsedništva SFRJ i kojom je rukovodio Kiro Gligorov, ovaj dokument *zvanično* angažovane Grupe sociologa nije „stigao“ do Komisije Predsedništva SFRJ i nije uticao na konačno oblikovanje Završnog dokumenta o Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije³⁰. I njegovo publikovanje bilo je „skrajnuto“, pa je taj *primenjeni rad sociologa* došao do najšire javnosti mimo odluke organa koji su odlučivali o publikovanju i javnoj raspravi o dokumentima „Krajgerove komisije“. Iako to nije moguće pouzdano dokazati, osnovano je reći da je tadašnja *nespremnost vodećih aktera državne politike* da stanje društva vide kao *stanje duboke društvene krize* (koja je društveno-sistemska uslovljena, na čemu su insistirali sociolozi), uslovlila produžavanje i produbljavanje društvene krize koja će početkom 1990-tih dovesti i do rasturanja tadašnje države i višenacionalnog društva „druge“ Jugoslavije.

Iako nedostaje celovit i sistematičan uvid u raznolike oblike praktičnog angažovanja sociologa u post-jugoslovenskim društvima, osnovano je reći da je *ponuda sociološke ekspertize* značajno porasla i da su stvorene i stabilne organizacijske osnove za takvo praktično delovanje sociologa. No, kako se može zaključiti iz dostupnih izvora, korisnici ovih socioloških primenjenih radova retko su bili domaći akteri javnih politika, pogotovo oni iz dominantnih državnih instanci³¹. Mnoge od takvih studija nastale su kao „porudžbine“ inostranih institucija, institucije UN, institucije Evropske unije kao i ambasada i fondova pojedinih zemalja. Publikovanje takvih radova primenjene sociologije moglo je imati izvestan uticaj na stavove javnosti u vezi sa evidentnim društvenim problemima, u vezi sa uzrocima tih dešavanja, kao i mogućim društvenim

30 Više o dešavanjima u vezi sa radom sociologa u „Krajgerovoj komisiji“ vidi Bolčić, S., 2013: 267–272. Vredi zabeležiti da je, na primer, jedan od članove Grupe sociologa u „Krajgerovoj komisiji“, Stipe Šušvar (inače, član tadašnjeg Predsedništva CK SKJ), koji, doduše, nije realno učestvovao u radu Grupe, napisao i pridodao *poseban svoj prilog* uz dokument koji je sačinila Grupa, u kome je pristup ostalih sociologa označio kao „krizološki“ koji je on smatrao neprimerenim za analizu tadašnjeg „socijalističkog“ jugoslovenskog društva. Isto tako, čim je dokument Grupe sociologa, u radnoj verziji, bio upućen Radnoj grupi pri Komisiji, tadašnje „političke strukture“ bile su o njemu informisane, pa je na jednoj od sednica Predsedništva CK SKJ tadašnja Predsednica Vlade (SIV-a) Milka Planinc iznela stav da se stanje jugoslovenskog društva ne može nazivati „krizom“, već da se radi primarno o stanju ekonomske nestabilnosti koje će uskoro biti prevladano. Taj stav Milke Planinc, koji je dat u najširu javnost, jasno je govorio upravo o nesklonosti tadašnjih „političkih struktura“ da se suoče sa stanjem ozbiljne društvene krize na koje su sociolozi dokumentovano ukazivali.

31 Na sajtovima SeconS-a i BIRODI-a daju se informacije o „klijentima“, odnosno partnerima i finasijerima pojedinih poslova koje su obavljale ove agencije. Ti podaci potvrđuju prethodni zaključak o retkom traženju sociološke ekspertize od strane institucija države, njenih ministarstava i drugih tela.

intervencijama kojima bi se ti društveni problemi mogli prevazilaziti. Ali, valja reći da je *vidljivost* tih publikacija bila mala i da su kreatori javnog mnjenja, uključujući i medije, više ignorisali nego što su popularizovali takve sociološke ekspertize.

Zaključno zapažanje

Sociologija kao profesija ima inherentan problem u oblikovanju javnih politika zbog tendencije nosilaca političke moći da sebe percipiraju, ne samo kao jedino *legitimne* kreatore javne politike, već i kao jedino *kompetetne* kreatore takve politike. Njihova je sklonost da često mnoge značajne društvene probleme „stavljaju pod tepih“ i skidaju ih sa *društvene agende* kada rešavanje tih društvenih problema nije izgledno „u njihovom mandatu“, ili, ako time dovode u pitanje neke njihove posebne interese, pa i njihova ideološka i svetonazorna stanovišta.

Političari uvek žele da svoja politička stanovišta javno predstave kao delanja u korist „svih građana“, ili za „dobro svog naroda“. Ali, u društvenoj realnosti, „građani“ („državljeni“) nisu interesno homogeni. Njihovi društveni problemi obično su različiti, jer su njihovi interesi različiti. Uloga je sociologa da ukazuju na tu realnu društvenu heterogenost, na podele koje u društvu realno postoje.

Javne politike koje ignorišu realne društvene podele, a javne politike su nekad takve da i dovode do dubokih *društvenih rascepa*, ne mogu biti uspešne javne politike. Javne politike mogu biti i direktni izazivači takvih rascepa u društvu, kada interese jednog dela društva *institucionalno* čine *centralnim* državnim i društvenim interesom. Što je oblikovanje javnih politika manje demokratsko, više autoritarno, ili ideološki pristrasno, to su izrazitije realne društvene podele koje javne politike ili ignorišu ili intenziviraju do tačke kada dolazi do društvene dezintegracije, pa i do svojevrsnog *razaranja društva* kao takvog.

Post-jugoslovenska društva, neka više, neka manje, suočena su već decenijama sa procesima *razaranja društva* i tu valja tražiti osnovno objašnjenje za dugoprisutnu razvojnu neuspešnost sadašnjih post-jugoslovenskih društava.

Literatura

- Antonić, Slobodan. 2003. *Nacija u strujama prošlosti: Ogledi o održivosti demokratije u Srbiji*, Čigoja, Beograd
- Bakić, Jovo. 2011. *Jugoslavija – razaranje i njeni tumači*, Službeni glasnik, Beograd
- Asemoglu, D., Robinson, A.Dž., 2014. *Zašto narodi propadaju: Poreklo moći, prosperiteta i siromaštva*, Clio, Beograd
- Bates, Winston. 2012. *Free to Flourish*, Amazon, Kindle book
- Baumol, W.J., Litan, R.E., Schramm, C.J. 2007. *Good Capitalism, Bad Capitalism and Economics of Growth and Prosperity*, Yale University Press, New Haven, London

- Bolčić, Silvano. 2003. *Svet rada u transformaciji: Lekcije iz savremene sociologije rada*, Plato, Beograd
- Bolčić, Silvano. 2013. *Razaranje i rekonstitucija društva: Srbija na prelazu u 21.vek*, Službeni glasnik, Beograd
- Bolčić, Silvano, 2019, „Etnonacionalizacija“ post-jugoslovenskih društava: svojstva, akteri, posledice i mogućnosti „deetnonacionalizacije“, *Sociologija*, Vol.LXI, No. 3, 323–346
- Brnjas,Zvonko, 1995, *Od male privrede do velikog biznisa*, Omega. Beograd
- Cvejić, S., Babović, M., Pudar, G. 2011, *Studija o humanom razvoju-Srbija 2010: Izvori i ishodi socijalnog isključivanja*, UNDP Srbija, Beograd
- Diamond, Jared. 2005. *Colaps: How Societies Choose to Fail or Succeed*, Penguin Group, New York
- Dentler, Robert, A. 2002, *Practicing Sociology: Selected Fields*, Praeger, Westport, London
- Etzioni, Amitai. 1971. *The Active Society*, Free Press, New York
- Etzioni, Amitai. 2001, *The Road to the Good Society*, Basic Books, London
- Gams, Andrija, 1987. *Svojina*, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Gligorov, Vladimir, 2017, Razlozi i posledice raspada Jugoslavije, u knjizi *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
- Jakopin, Edvard, 2018. Privredni rast i institucionalna tranzicija Republike Srbije, *Ekonomski horizonti*, Kragujevac, Vol.20, Sveska 2, 95–108,
- Klanjšek, R., Flere, S.,2017, *Da li je Jugoslavija morala da umre?* DanGraf, Beograd
- Komisija saveznih društvenih saveta, 1983, *Dokumenti komisije*, knjiga 4, Centar za radničko samoupravljanje, Beograd.
- Lamont, M., Hall, P., 2009, *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health*, Cambridge University Press, Boston
- Lazić, Mladen. 2000. Serbia: The Adaptive Reconstruction of Elites, in J. Higley, G. Lengyel, eds., *Elites After State Socialism: Theories and Analysis*, Rowman and Littlefield Publishers
- Lazić, Mladen. 2011, *Čekajući kapitalizam:Nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Službeni glasnik, Beograd.
- Mahbubani, Kishore, 2017. Why Singapore is the World's Most Successful Society? Huffpost. com,
- Madžar, Ljubomir, 1996, Privatizacija kao cilj privredne i društvene tranzicije, u knjizi, *Svojina i slobode*, Centar za ekonomska istraživanja IDN, Beograd
- Milošević, S., Bešlin, M., 2017, Posle Jugoslavije: Problemi društvene transformacije, u knjizi, *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
- Pavlović, Vukašin, ur., 1995, *Potisnuto civilno društvo*, EcoCentar, Beograd
- Piketi, Toma, 2015, *Kapital u XXI veku*, Akademska knjižica, Novi Sad

- Steele, S.F., Price, J., 2004, *Applied Sociology: Terms, Topics, Tools, Tasks*, Thomson, Wadsworth
- Tainter, Joseph, A., 2007, *Kolaps kompleksnih društava*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
- Toš, Niko, 2017. *Sociolog v dijalogu: Pogovorji z novinarji v obdobju 1987–2016*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana
- Županov, Josip, 1984. Profesija sociolog, *Revija za sociologiju*, No. 1.2, Zagreb